

dech a Romech nebo vyhnání německého obyvatelstva), je obdobím společného československého státu. Například na této úrovni tak byl etnický prvek v obou zemích připomínán každodenně.

Nelze na tomto místě diskutovat konsekvence ve vztahu těchto národů, ale současná slovenská praxe legislativně zakotveného překládání českých textů pro veřejnou produkci vypovídá poněkud jiný příběh o společné historii, nerovném postavení a nerespektování různých etnických skupin. Využívání termínu etnická homogenita tak dle mého plně nevystihuje skutečnost a rozmanitost etnických vztahů v našem regionu. Obecně pak nepovažuji za perspektivní uvažování v dichotomiích homogenní–diverzifikované. Je to pozice, která do jisté míry uzavírá možnosti další diskuse a transformace (nejen) etnických vztahů, jakkoliv je to perspektiva v dané publikaci usilující o zachycení určitého procesu, který je nestálý a proměnlivý. Domnívám se, že posun v řešení otázek integrace žáků–cizinců nebo žáků z etnických minorit může nastat, pokud začneme v první řadě reflektovat významy a normy spojené s dominantní pozicí. Klíč k zvládnutí etnické rozmanitosti ve školách tkví v tom, že budeme zkoumat i vyjednávání etnicity majority a nebudeme se zaměřovat především na ty „jiné“ a jejich přítomnost zviditelňovat či naopak zneviditelňovat v souladu se zájmy a perspektivou většiny.

Kateřina Machovcová

Jiří Šubrt: *Individualismus a holismus v sociologii. Jak překonat teoretické dilema?*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2015, 153 s.

Ve své nejnovější publikaci nazvané *Individualismus a holismus v sociologii* s podtitulem *Jak překonat teoretické dilema?*, kterou vydalo v roce 2015 Sociologické naklada-

telství (SLON) v Praze, se Jiří Šubrt zabývá problémem dichotomie individualismu a holismu. (Kniha je doplněnou a přepracovanou verzí textu *Aktér, jednání a struktura v mikro a makrodimenzi sociální reality: Příspěvek k teoretickým diskusím v soudobé sociologii* [Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky 2011], vydaného v rámci edice Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky). Tato dichotomie patří mezi základní dilemata týkající se obecné sociologické teorie. Obě teoretické pozice mají bohatou tradici a obě mají své stoupence. Každý z táborů vnímá svou pozici jako pravé východiště sociologického zkoumání, z něhož se pak lze, v lepším případě, dopracovat i na úroveň teoretických úvah opačné perspektivy, než kterou je ta výchozí.

Jelikož se neustavila pozice, která by se měla stát za obecného souhlasu sociologické obce tou výchozí, pokusila se jít řada autorů vlastní cestou mezi oběma tradicemi. Tyto snahy daly vzniknout teoriím, jež se snaží propojit obě sociologické tradice, překonat tím stále existující dilema a přinést možnost široké shody zastáncům jedné i druhé strany. Ambicí Šubrtovy knihy je přiblížit současnou situaci v sociologické teorii, popsat obě teoretické tradice, dosavadní pokusy o překonání zmínovaného dilematu a navrhnout vlastní nové řešení, jehož následným rozpracováním by mohl vzniknout nový most mezi oběma pozicemi.

Ve svých dosavadních publikacích se J. Šubrt věnoval zejména problematice času (např. *Problém času v sociologické teorii*. Praha: Karolinum 2000) a problematice soudobé sociologické teorie (např. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie*. Praha: ISV 2001; editorství šestidílné knižní edice *Soudobá sociologie*. Praha: Karolinum 2007–2014). Na základě více než dvacetiletého působení na poli sociologické teorie vytvořil J. Šubrt ve svém nejnovějším díle jeden z mála pokusů české sociologie o systematizování soudobých sociologic-

kých směrů vycházející z jejich myšlenkové podstaty.

Kniha je rozdělena do tří částí. V první kapitole, nazvané „Co je sociologická teorie“, autor konstatuje, že pojem sociologická teorie má v dané disciplíně mnoho různých výkladů a nepanuje shoda na jeho přesném vymezení (s. 13). Důsledkem toho je existující plejáda užších i širších definic tak, jak je jednotliví autoři pojmají. J. Šubrt tuto situaci dokládá představením vybraných definic. Stejně jako v sociologii neexistuje jednota ohledně základního vymezení pojmu sociologická teorie, setkáváme se v této disciplíně s ideovou pluralitou, která dává vzniknout různým školám a směrům sociologického myšlení. Sociologie je vědou multiparadigmatickou, plnou vnitřních myšlenkových rozporů a protikladů. Autor věnuje další výklad dilematu individualismu a holismu, který v dané disciplíně považuje za zásadní.

Druhá, nejobsáhlejší kapitola knihy přibližuje oba směry teoretického myšlení a třetí, snažící se různými způsoby propojit oba předešlé. Individualismus je spojen se sociologií Maxe Webera, jenž definoval sociologii jako vědu o sociálním jednání, jejíž snahou je tomuto jednání porozumět a pochopit jeho smysl (s. 35). Východiskem tohoto směru je aktér, který své jednání spojuje s určitým smyslem. Sociální jevy pak lze chápat jako projevy různých navzájem na sebe orientovaných a propojených jednání jednotlivců (s. 34). J. Šubrt mezi individualisticky orientované přístupy zahrnuje utilitaristickou teorii, interpretativní sociologii a koncepci konverzačních trhů.

Utilitaristické teorie vycházejí z představy *homo oeconomicus*. Předpokládají, že jedinec bude jednat tak, aby z možností, které se mu nabízejí, zvolil tu, jež mu umožní dosáhnout nejvyššího zisku s co nejnižšími náklady (s. 38). S touto představou pracuje behavioristický přístup (G. C. Homans) a rational choice theory (J. S. Coleman). Směry interpretativní sociologie oproti to-

mu uvažují o sociálním jednání v souvislosti s řečovými projevy, v rámci kterých aktéři formulují, předávají a interpretují onen smysl, jemuž se sociologové snaží porozumět (s. 45). Typická je pro tyto směry mikrosociologická perspektiva, kterou téměř nejsou schopny opustit. J. Šubrt mezi ně zařazuje fenomenologickou sociologii (A. Schütz), symbolický interakcionismus (H. Blumer), dramaturgický přístup (E. Goffman) a etnometodologii (H. Garfinkel). Podstatou koncepce konverzačních trhů (R. Collins), posledního směru řazeného k individualistické orientaci, je představa řetězců mikrosetkání, které se neustále kříží. Každé jednotlivé setkání lze přitom chápat jako tržiště, na němž dochází k sociální směně a generování základních způsobů, kterými se projevuje sociální organizace (s. 56–57). Díky konverzaci probíhající během setkání dochází ke konstruování sociální reality účastníky těchto setkání.

Oproti individualistické tradici, jejímž východiskem je jedinec a jeho sociální chování, stojí tradice holistická. Ta naopak chápe jedince jen jako součást celku, který je pro sociální zkoumání prvořadý. V popředí zájmu tohoto směru, jenž vychází z prací Émila Durkheima, stojí nadindividuální sociální jevy. Ty existují vůči jednotlivci jako něco vnějšího, nezávislého na jeho vůli, a působí na jedince donucovací mocí (s. 59). Východiskem zkoumání této tradice tak není jednotlivec a jeho jednání, nýbrž společnost jako celek, který je jednotlivci nadřazený a který určuje jeho jednání. J. Šubrt k této tradici přiřazuje několik následujících směrů.

Strukturalismus a poststrukturalismus (C. Lévi-Strauss, M. Foucault) spojuje odsubjektivizované teoretické myšlení. Zatímco však strukturalismus hledá skrytý řád, jakousi bezčasou invariantní strukturu společnosti, představitelé poststrukturalismu uvažují o strukturách jako o něčem, co je historicky proměnlivé (s. 64). Funkcionalismus (T. Parsons) zkoumá společnost

z hlediska funkcí jednotlivých částí společnosti, z hlediska jejich příspěvků pro fungování systému (s. 65). Systémová teorie (N. Luhmann) zcela vylučuje z úvah o sociálních systémech jednotlivé aktéry a jejich jednání a chápe sociální systémy jako něco, co se samo utváří a dále reprodukuje (s. 70). Analýza sítí (M. Granovetter) pojímá uzavřený soubor uzlů, tj. aktérů, a vazeb spojujících tyto uzly, tj. rozmanité vztahy mezi aktéry, jako síť. Jednání aktérů je zde zkoumáno z hlediska konfigurace sociálních vztahů mezi nimi (s. 72). Teorie sociální změny, kam Šubrt řadí evolucionismus, cyklické teorie či konfliktualistický (dialektický) typ sociální změny, rovněž přistupují k vývoji a změnám společnosti z holistické perspektivy.

Východiskem k překonání rozporu mezi oběma teoretickými tradicemi může být zaujetí nové, zcela odlišné pozice. Té lze obecně dosáhnout dvěma základními strategiemi. První cestou je hledání třetí, odlišné perspektivy, ze které je nahlíženo na jedince a na společnost zároveň. Druhým způsobem je střídání individualistické a holistické perspektivy při nahlížení na zkoumaný problém (s. 76). První strategii volí Elias ve své sociologii figurací, druhou můžeme spatřovat v Parsonsově schématu AGIL, sociálním konstruktivismu Bergera a Luckmanna, v Habermasově dvoustupňovém modelu společnosti, v teorii habitů a sociálního pole Bourdieua nebo v Giddensově teorii strukturace. Dosavadní pokusy o překonání dilematu individualismu a holismu však byly do té či oné míry zproblematizovány nebo zpochybněny.

Třetí kapitolu knihy otevírá J. Šubrt problematizací pozic klasiků. Ukazuje, že ani individualistické východisko Weberových úvah, ani holistické východisko úvah Durkheima nelze přijímat zcela vyhraněně a že u obou klasiků můžeme spatřovat i prvky opačné teoretické tradice (s. 99). Právě Durkheimova představa „homo duplex“, člověka s vnitřně rozporným charakterem, obsahujícím egoistickou bytost

na jedné a socializovanou bytost na druhé straně (s. 100), je podle J. Šubrt hodna dalšího rozpracování a promítnutí do sociologických teoretických úvah. Pro bližší představení této koncepce, v níž se obě diskutované pozice prolínají, využívá J. Šubrt Giddensovu teorii strukturace. Giddens střídavě zaujímá individualistickou a holistickou pozici. Východiskem je pro něj individualistická perspektiva, neboť jedinci podle něj vytvářejí svým jednáním struktury; tyto struktury zpětně ovlivňují jednání jednotlivců; následně se Giddens vrací k individualistické perspektivě, neboť individua existující struktury reprodukují a mohou je rovněž modifikovat. J. Šubrt se ve třetí kapitole snaží u základních konceptů Giddensovy teorie poukázat i na druhou stránku než na tu, z které k těmto konceptům přistupuje Giddens. Ke každému z nich lze podle J. Šubrt přistupovat z individualistické a zároveň z holistické pozice.

Jako hlavní nit se celou knihou prolíná neshoda na poli sociologické teorie. Z perspektivy dichotomie individualismu a holismu přibližuje J. Šubrt čtenáři soudobé sociologické školy a směry, jimiž ilustruje vždy jednu ze dvou teoretických tradic. Nejedná se přitom o detailní představení škol a směrů, nýbrž o vystižení jejich základních rysů a seznámení s jejich nejvýznamnějšími představiteli. Autor neponechává stranou ani kritická hodnocení a limity jednotlivých směrů a škol. Čtenář si tak může na základě přehledového výkladu utvořit ucelený obrázek o obou sociologických tradicích a lépe pochopit jejich podstatu. Zároveň však může i zde spatřovat onu zmiňovanou nejednotu či neshodu, neboť obě tradice zahrnují množství škol a směrů, které hledají svůj vlastní přístup k teoretickému uvažování nebo bádání, ačkoliv se drží v rámci vymezeném individualismem nebo holismem.

Autor se nepřiklání ani k jedné z obou sociologických tradic. Rovněž k dosavadnímu pokusům o překonání zmiňovaného dualismu přistupuje kriticky a zmiňuje

klady i omezení, která proti nim byla vznesena. Autor si je vědom toho, že ani v případě, že by bylo navrženo propracovanější a bezkonfliktní řešení, než podle něj dosud nabízí Giddensova teorie strukturace, nedojde k úplnému opuštění obou protichůdných pozic (s. 133). Při vysvětlování sociálních jevů, na něž lze vždy nahlížet z mnoha perspektiv, bude podle něj vždy zvolena taková, která nabídne nejpersvědčivější řešení. Proto má podle J. Šubrtův smysl pokoušet se rozvíjet nové teoretické přístupy a on sám v knize přichází s ideou bádání založeného na koncepci „homo duplex“.

Jiří Šubrt v knize *Individualismus a holismus v sociologii* srozumitelně a čtivě představuje zvolené téma a sleduje jasnou a od počátku zřejmou linii výkladu. Přestože je Šubrtova kniha věnovaná problematice dichotomie individualismu a holismu, zájemcům o lepší orientaci v sociologickém myšlení a jeho směrech přináší – díky perspektivě zvoleného dilematu – přehledně strukturovaný souhrn všech hlavních soudobých myšlenkových směrů, což můžeme považovat za jeden z jejích hlavních přínosů pro čtenáře. Na rozdíl od jiných českých publikací, v nichž se výklad sociologických teorií drží buď historické linie a pojednává obvykle o klasikách či autoritách sociologie a (nebo) o sociologických směrech 20. století (např. J. Keller. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství [SLON] 2004; I. Mucha. *Sociologie: základní texty*. Pelhřimov: Vydavatelství 999 2004; M. Petrusek a kolektiv. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada 2011), nebo se drží místního vymezení a pojednává o evropské či americké sociologii (např. J. Balon. *Sociologie v USA: historické kontextualizace*. Praha: Sociologické nakladatelství [SLON] 2011; H. Kubátová. *Sociologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2009), v Šubrtově publikaci má čtenář možnost orientovat se v teoretickém myšlení na základě podstaty diskutovaných směrů a lépe jim tak porozumět. Kniha může být také inspirací pro autory věnující se překonání daného

sociologického dilematu, neboť myšlenky, s kterými J. Šubrt přichází, jsou jistě hodny dalšího propracování. Poněkud zdoluhavě může na čtenáře působit úvodní kapitola, podávající výčet nejrozličnějších definic a koncepcí týkajících se sociologické teorie, která se s ohledem na zbytek knihy jeví jako možná až příliš dlouhá. Čtenáři by se jí však rozhodně neměli nechat odradit.

Tereza Čepilová

Daniel Zamora, Michael C. Behrent
(eds.): *Foucault and Neoliberalism*
Cambridge, Polity Press 2016, 195 s.

V lednu tohoto roku dostala anglicky hovořící část akademického světa možnost seznámit se s provokativní knihou, která před rokem a půl vzbudila zájem ve francouzských „foucaultovských“ kruzích (úvodní francouzské vydání v roce 2014 nese název *Critiquer Foucault. Les années 1980 et la tentation néolibérale*). A není se co divit. Sám Daniel Zamora v rozhovoru pro server *Jacobin* (do češtiny byl rozhovor přeložen v kulturním čtrnáctidenníku A2 – „Můžeme kritizovat Foucaulta?“ A2 [online] 2015, 1/15, dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2015/1/muzeme-kritizovat-foucaulta>) připouští, že vyvolání debaty bylo jedním z cílů autorského kolektivu, a dodává, že se chtěl „... rozřeznat s příliš konsensuálním obrazem Foucaulta, který ho znázorňuje v naprosté opozici k neoliberalismu i na sklonku života“; a podobně pokračuje: „Myslím si, že tradiční interpretace jeho pozdního díla jsou chybné, případně se alespoň některým otázkám vyhýbají. Pro část radikální levice se stal svým způsobem nedotknutelnou postavou. Kritika jemu věnovaná je přinejmenším plachá.“ V knize je tak jedna z centrálních intelektuálních figur 20. století a ikona (nejen) současné „kulturní levice“ „pošpičena“ postavením do nebezpečné blízkosti neoliberalního myšlení. Střetnutí je to věru